

De belevenissen van vier Leidse weesjongens

T.M. Prins-de Haan

In het gewone leven gebeuren soms dingen die als stof voor een roman niet zouden misstaan. Ook onze voorouders van 250 jaar geleden was niets menselijks vreemd en vaak zouden hun wederwaardigheden net zo goed in onze tijd hebben kunnen plaatsvinden.

Dit leert ons een akte uit register CC van de serie Allerhande minuten van Civiele Zaken uit het jaar 1735 waarin het verhaal staat van vier jongens – in het stuk hardnekkig ‘weeskinderen’ genaamd, maar gezien hun leeftijd eerder als jongvolwassenen te bestempelen – die vergeefs probeerden hun leven een andere wending te geven.

Deze knapen: *Cornelis de Pauw* (24), *Anthony van der Laken* (22), *Cornelis Beijnsdorp* en *Jan van Emden* (beide 21), kregen in de julimaand van 1735 genoeg van het strenge en eentonige weeshuisregime. In Gouda lokte de kermis, ze hadden wat geld op zak en waarschijnlijk was het mooi weer – wat belette hen eens een dag plezier te gaan maken? Toestemming aan de regenten vroegen ze niet. Die zouden ze vermoedelijk toch niet gekregen hebben en dus gingen ze er gevierend vandoor! Aanvankelijk werden ze vergezeld door een vijfde ‘wegloper’, *Pieter van Elsen*, (gedoopt Leiden30-5-1714). Deze heeft echter het grote avontuur niet aangedurfd en heeft waarschijnlijk reeds in Gouda de groep verlaten. Hij kwam op vrijdag 10 augustus op hangende pootjes in het weeshuis terug, maar uit niets blijkt waar hij al die dagen gebleven is. Ook heeft hij kennelijk zijn makkers niet aan de regenten verraden.

Afbeelding 1 Afbeelding 1: Weeshuis Heilige Geest Hooglandse Kerkgracht
© Luxe Papierwarenhandel vh Roukes en Erhart (Primaire vervaardiger)
1940. ELO

Natuurlijk moest de reis te voet gemaakt worden, een stevige tippel die ze wel een paar uur gekost zal hebben. Van dat lopen in de warmte wordt men dorstig en dus is op de Goudse kermis stevig gedronken. De akte zegt heel fijntjes dat zij ‘een glas meer als ordinair’ hebben genuttigd. In deze vrolijke, vrije stemming leek terugkeer naar het weeshuis hun eens te meer een gruwel en daarom werd eendrachtig besloten dienst te nemen bij de VOC en naar

Oost-Indië te gaan. Misschien hebben *Cornelis de Pauw* en *Jan van Emden* dit zelf geopperd; zij konden – zoals later bleek – min of meer uit eigen ervaring spreken daar hun vaders al jaren tevoren naar de Oost waren vertrokken. De dichtstbijzijnde plaats om dienst te nemen

was Rotterdam en daar zijn ze dus de volgende dag, uiteraard weer lopend, naar toegegaan. Iemand zal hen wel het adres van een ronselaar (een zielverkoper) hebben gegeven, maar deze persoon zag aan hun rode kleren dat zij weesjongens waren en wilde zijn vingers niet aan deze zaak branden.

Op het punt onverrichter zake naar Gouda terug te gaan kruiste een 'Oostindisch vader' hun pad, die hen mogelijk al bij de ronselaar gezien had (in de akte wordt deze man 'vader' genoemd, dat was hij misschien ook wel, maar bedoeld zal geweest zijn 'vaarder'). Deze man heeft zich, en dat zal wel niet belangeloos zijn geweest, over de teleurgestelde knapen ontfermd en ging met hen terug naar Gouda om daar de nachtschuit naar Amsterdam te nemen. Daar zou het zeker lukken! Natuurlijk hadden zij geen geld voor die tocht en zijn zij als 'zwartvaarders' in Amsterdam gekomen.

Hun eerste zorg was nu die opvallende rode kledij te verdonkeremen. Bij een 'smous' hebben ze andere kleren gekocht en hun weeshuisspullen netjes in een bundel gerold. Daarna moesten ze onderdak hebben en dus gingen ze naar een herberg 'ofte kroeg' van een zekere Meijer bij de Leidse Poort. Deze vertrouwde de jongens, of hun financiële middelen, kennelijk niet want hij wilde hun geen onderdak verlenen. Hun beschermengel, de Oostindische 'vader' wist goede raad. Hij bracht hen naar een andere herberg 'ofte kroeg' in de Prinsenhofsteeg 'alwaar de dubbele ankers uitsteken'.

De hospes was ene Jan Henkes, ook een zielverkoper, die hen min of meer handenwrijvend heeft ontvangen. Ze mochten direct naar boven gaan, kregen eten, drinken en een bed, kortom, het ontbrak hen aan niets en waarschijnlijk hebben ze een tijdlang oprecht geloofd dat hun plan nu wel zou lukken.

Ook de hospita die het er eigenlijk voor het zeggen had - want Jan Henkes was in die tijd nog niet met haar getrouwd - kwam hen speciaal op hun kamer opzoeken om de jongens te verzekeren dat zij er alles aan zou doen om hen naar Oost-Indië te helpen.

Toen is het grote wachten begonnen; de ware reden blijkt niet uit de akte. Durfde de zielverkoper, die toch heus niet zoveel scrupules zal hebben gehad, het uiteindelijk niet goed aan de weesjongens te verhandelen? En hoe is te verklaren dat de vrienden bijna drie maanden lang kost en inwoning hebben genoten, terwijl ze daar zeker niet de middelen voor hadden? Er is nergens sprake van handgeld. Uit het vervolg blijkt dat Henkes c.s. geen betaling van de jongens heeft ontvangen. Hij kon echt naar zijn centen fluiten.

Zij mochten vrij in- en uitgaan en kwamen zo op een keer in de herberg van Meijer waar ze tot hun schrik een krant vonden met het bericht over hun desertie. De hospita en haar zoon wisten inmiddels al lang dat zij weggelopen weesjongens herbergden; hun blauwe hemden hadden hen verraden! Toch werden de jongens merkwaardiger wijze aan het lijntje gehouden, keer op keer – ook tijdens het boodschappen doen – is hun lachend verzekerd dat zij zich geen zorgen hoefden te maken en dat zij in Indië zouden komen 'mits een transport passerende van 150 gulden ieder, waarvoor zij hen zouden uitrusten'. Dit geld hadden zij uiteraard niet ter beschikking.

Cornelis Beijnsdorp is in die tijd een keer op het Oostindische Huys geweest en kreeg daar de schrik van zijn leven. Hij zag er toevallig de heer Van Gerwen zitten; een regent van het

Leidse weeshuis! Toen hij in de keuken aan de hospita zijn angst bekende, reageerde die met de merkwaardige woorden: 'Mijnheer Van Gerwen zit niet!' En steeds weer werd in die maanden de belofte herhaald dat zij naar Indië geholpen zouden worden. Deze lange wachttijd kan misschien verklaard worden door het feit dat er in die periode geen schepen

De regenten van het weeshuis zaten intussen ook niet stil. In de vergadering van 8-8-1735 hadden zij al besloten de vluchtelingen via een advertentie in de Leidse Courant op te sporen.

Afbeelding 2 Oude Hoogstraat 24, gezicht op de binnenplaats van het Oost-Indisch Huis. Gezien vanuit de Oude Hoogstraat, Steendruk. 1861. Stadsarchief Amsterdam.

Dat deze advertentie ook in Amsterdam gelezen is, is uit het voorgaande al gebleken. Begin september was men te weten gekomen dat het viertal zich in Amsterdam ophield, zodat in een buitengewone vergadering besloten werd de schoenmaker Salomon den Os, alsmede de meesters Van der Laan en Knoop naar die stad te sturen. Zij kregen een brief van dhr. Backer voor de hoofdofficier (Schout) aldaar mee met het verzoek de jongens in hun logement te arresteren. En zo geschiedde; op 22 september kwam er na tien weken een einde aan hun vrijheid. Zij werden in de herberg van Jan Henkes aangehouden, uit voorzorg in de boeien geslagen en in een slee naar het Aalmoezeniershuis gebracht. Vandaar ging de reis 's avonds met de nachtschuit naar Leiden. Op de dag van aankomst al verschenen zij voor de regenten voor een ondervraging die vast niet mis geweest zal zijn. Een direct gevolg van dit verhoor

was dat Salomon den Os diezelfde avond weer naar Amsterdam werd gestuurd met een brief voor de hoofdofficier waarin het aandeel van het echtpaar Henkes uit de doeken werd gedaan. Drie dagen later, op 25 september, hoorden de jongens van de regenten de straf die zij voor hun wegloperij moesten ondergaan; zij moesten 14 dagen in het 'kolhuys' (een soort cachot) verblijven met slechts een strozak en een deken. Alleen in geval van ziekte of strenge kou kon hierin verandering worden gebracht. Verder moesten de knapen met roeden om hun hals en een papier op hun borst waarop met grote letters WEGLOPERS geschreven stond, tweemaal per dag onder het eten 'te pronk' gesteld worden. Het is in deze tijd nauwelijks meer voor te stellen dat men toen oprecht meende op deze manier bijna volwassen mensen op te voeden!

De kous was hiermee nog niet af. Cornelis de Pauw en Anthony van der Laken zouden door bemiddeling van de heer Paats naar Guinea 'geholpen' worden en de heer Van Gerwen belastte zich met de taak Cornelis Beijnsdorp naar Oost-Indië te zenden, zodat die toch nog een beetje zijn zin kreeg.

Alleen Jan van Emden, de jongste wegloper, werd verdere straf kwijtgescholden. Op verzoek van de heer Backer moesten de jongens op 9 oktober een beëdigde verklaring afleggen over hun wedervaren in de herberg van Jan Henkes, met het loffelijke doel dergelijke zielverkopers in de toekomst beter te kunnen aanpakken. Om eventuele vluchtpogingen te verijdelen werd de eed in het weeshuis afgenomen.

Afbeelding 3 Glasnegatief. Recreatiezaal van de jongens. 1933. Hooglandsche Kerkgracht 17-19. Hendrik Jonker.

In de eerste dagen van oktober werd Cornelis Beijnsdorp met Salomon den Os, die behalve schoenmaker ook 'klusjesman' van de regenten lijkt te zijn geweest, met de nachtschuit naar Amsterdam gezonden voor dienstneming bij de VOC. Jan van Emden werd uit zijn gevangenschap ontslagen met het bevel een 'winkel' (een baas) te zoeken.

Ook in Amsterdam had het muisje nog een staartje; het echtpaar Henkes werd voor de schepenen gedaagd en kreeg te horen dat zij als zielverkopers niet hoefden te rekenen op enige vergoeding voor het levensonderhoud van de weggelopen weesjongens. Het kostgeld had f 2-20-0 per week per persoon bedragen en hun verblijf had precies 10 weken geduurd! Zij zullen zich in het vervolg wel twee keer bedacht hebben eer zij weer zulke klanten in huis haalden...

Nu Cornelis Beijnsdorp naar Indië gegaan was en Jan van Emden zijn straf had ondergaan, moesten alleen Cornelis de Pauw en Anthony van der Laken nog wachten op vervoer naar de Oost. Die gelegenheid kwam in december; de heer Van Gerwen berichtte de regenten dat hij ongeveer drie personen naar Indië kon sturen en daar Cornelis en Anthony inmiddels uit hun

blokken waren ontslagen werden zij al enige dagen later, op 12 december, onder begeleiding naar Amsterdam gebracht.

En nog waren de avonturen van de beide knapen niet ten einde. Hun schip – de Hillegom – leed schipbreuk op de Haaksgronden, maar zijn brachten het er (zoals toch wel sympathiek in het notulenboek van de regenten staat) gelukkig levend vanaf.

Zo waren zij op 20 februari 1736 weer in het weeshuis terug. En omdat zij naar de mening van de regenten nu wel genoeg gestraft waren en zij zelf hun avontuurlijke neigingen inmiddels wel kwijt geweest zullen zijn, mochten zij in Leiden blijven en werd er besloten dat zij zo spoedig mogelijk bij een baas aan het werk moesten gaan.

Cornelis de Pauw hoefde bovendien niet langer dan tot 1737 in het weeshuis te blijven. Dit lijkt een vrij overbodige bepaling, want hij zou al bijna 26 jaar oud zijn en dus ruimschoots meerderjarig.

En zo eindigde een veelbewogen episode in het leven van deze jonge mensen van bijna drie eeuwen geleden, waarover zij misschien nog jaren later in de familiekring zullen hebben verhaald.

Omdat van de in dit verhaal genoemde personen ongetwijfeld nog nazaten in leven zijn volgen hieronder enige genealogische bijzonderheden.

Cornelis de Pauw

was de oudste van het viertal. Hij werd gedoopt in de Hooglandse kerk op 16-7-1711 als zoon van Gijsbert de Pauw en Sara de Mey. Samen met zijn jongere broertje Jacobus en zijn zusje Maria kwam hij op 31-5-1723 in het weeshuis. Zijn moeder was overleden, zijn vader verbleef in Oost-Indië. Cornelis ging als koperslagersknecht - wonende in de Baatstraat – op 8-2-1738 in ondertrouw met *Pieternelle de Clercq* uit de Eerste Haverstraat.

Hij werd in de week van 7 tot 14 maart 1778 op het Papegaisbolwerk begraven.

Anthony van der Laken

is op 21-12-1712 gedoopt in de Pieterskerk. Zijn ouders waren Frans van der Laken uit Leiden en Neeltje van der Swart uit Katwijk. Zij waren beiden gestorven toen op 8 juni 1722 Anthony en zijn zusje Grietje in het weeshuis werden opgenomen.

Hij is er na de wederwaardigheden in 1735 niet zo heel lang gebleven, want toen hij op 6-9-1737 in ondertrouw ging met *Willemijntje Swanevelt* woonde hij al in Dordrecht in de Mariënbornstraat. Volgens de Dortse registers heette de bruid Trijntje Montré, weduwe van Jacob de Groot van Dordrecht, wonend in de Mariënbornstraat. Ze werd geassisteerd met Kaatje de Swart, huisvrouw van Jan van Rijn, haar goede bekende. Het huwelijk werd op 15 september in Dordrecht gesloten door ds Van de Wall. Uit dit huwelijk werden twee zonen geboren. Frans, gedoopt op 3 mei 1739 en Anthonie, gedoopt in 1745. Beide trouwden later in Dordrecht. Het overlijden van Anthony werd niet in Dordrecht gevonden.

Cornelis van Beijnsdorp

is in de Pieterskerk gedoopt op 31 juli 1715 en was dus in 1735 geen 21 jaar oud. Hij was een zoon van Hendrick van Beijnsdorp uit De Kaag en Elizabeth van Dorp uit Leiden. Toen beide ouders overleden waren is Cornelis op 18-11-1726 in het weeshuis gekomen, samen met zijn jongere broertje Pieter. Cornelis heeft als enige van het viertal het plan om naar de Oost te gaan ten uitvoer gebracht. Hij is er omstreeks 1762 overleden, want op 7-3-1763 werd zijn nalatenschap door het weeshuis ontvangen. De jongere broer Pieter was al op 18-8-1752 in Indië gestorven.

Jan van Emden

heeft zich twee jaar ouder voorgegeven dan hij in werkelijkheid was. Zijn doop vond plaats in de Marekerk op 5-2-1716, zodat hij in juli 1735 amper 19 jaar oud was. Zijn ouders waren Abraham van Embden (van Einde) en Anna Gijsberts Snelderwaert. Toen Jan op 22-11-1723 in het weeshuis kwam verbleef zijn vader in Oost-Indië en was zijn moeder al overleden. Hij is als dekenstrijker, wonende op de Hooglandse Kerkgracht, op 21-4-1740 in ondertrouw gegaan met de Leidse *Sara Harren*. Merkwaardig is dat Jan met zijn makker Cornelis de Pauw zeer kort na elkaar zijn gestorven. De begrafenis van Jan vond plaats op het Valkenbolwerk in de week van 28 februari - 7 maart 1778, dus slechts enkele dagen voor die van Cornelis.